

Techniek Audiovisueel verhoor *Minderjarigen:* opleiding en opvolging, een evaluatie

1. INLEIDING

Het politionele verhoor van een getuige of een slachtoffer is een belangrijk onderdeel van het opsporingsonderzoek en van het gerechtelijk onderzoek naar een misdrijf¹. Een specifieke groep van personen die vaak voorkomt als getuige of als slachtoffer en waar de laatste decennia meer en meer aandacht aan wordt besteed, zijn minderjarigen. In België is de zaak 'Dutroux', zowel bij de beleidsmakers als bij de politieambtenaren, een tastbare aanleiding voor de verhoogde aandacht voor minderjarige slachtoffers en getuigen van misdrijven². In de nasleep van deze zaak is de wet van 28 november 2000 betreffende de strafrechtelijke bescherming van minderjarigen tot stand gekomen³. Deze wet heeft in het wetboek van Strafvordering artikelen ingevoegd die het verhoor van minderjarige slachtoffers en getuigen van bepaalde misdrijven regelen. Een omzendbrief van de minister van Justitie van 16 juli 2001 over de audiovisuele opname van het verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen van misdrijven geeft een verdere invulling aan het kader dat bepaald is door het wetboek van Strafvordering. In deze omzendbrief wordt bepaald dat het verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen wordt afgenomen door een politieambtenaar die een functionele gerechtelijke opleiding heeft gevolgd in het verhoren van minderjarigen, waarbij het verhoor volgens de basisprincipes respectvol, niet-suggestief en stapsgewijs dient te verlopen. Een dergelijke opleiding is ingericht sinds februari 2003.

Deze opleiding 'Techniek Audiovisueel verhoor Minderjarigen' (TAM) aan politieambtenaren wordt gecoördineerd vanuit de Dienst Gedragswetenschappen (GWSC) van de Federale Politie. In de opleiding worden inzichten en vaardigheden aangereikt die de politieambtenaren zouden moeten toepassen bij het verhoren van minderjarigen. Er wordt ook voorzien in opvolging van de verhoorders wanneer zij de opleiding voltooid hebben en ingeschakeld zijn in een netwerk verhoor van minderjarigen in een gerechtelijk arrondissement. Op 30 juni 2004 waren er 208 politieambtenaren in Vlaanderen die de opleiding TAM gevolgd hadden. In de periode 1 januari 2004 - 30 juni 2004 hadden zij 537 verhoren van minderjarige slachtoffers of getuigen afgenomen⁴.

Aangezien de organisatie van een opleiding en een opvolging enkel nuttig zijn wanneer deze het beoogde effect bereiken, namelijk dat zij een positieve invloed hebben op de praktijk van het verhoren van minderjarigen zodat verhoren volgens de basisprincipes worden afgenomen, dringt een evaluatie zich op. Daarbij kan men zich de vraag stellen of de aangeleerde vaardigheden en inzichten door de verhoorders in de praktijk worden toegepast. Het voorliggende onderzoek is een eerste wetenschappelijke evaluatie van de opleiding TAM en een eerste poging om gefundeerde aanbevelingen te formuleren ten aanzien van de opleiding en de opvolging.

¹ H. DE WIEST, *Het gerechtelijk verhoor van kinderen*, Antwerpen, Maklu, 1999, 7.

² *Hand.* Kamer 2000-01, 20 oktober 2000.

³ Wet 28 november 2000 betreffende de strafrechtelijke bescherming van minderjarigen, *B.S.*, 17 maart 2001.

⁴ Cijfers verstrekt door de cel kinderverhoor van GWSC.

2. HET VERHOREN VAN MINDERJARIGEN: DE THEORIE

Om tot een goed begrip te komen van deze evaluatie is het aangewezen een duidelijk beeld te creëren van wat er onder het verhoren van minderjarigen, de opleiding TAM en de opvolging van de verhoorders dient te worden verstaan. Daarom wordt eerst het begrip 'het verhoor van een minderjarige' omschreven en worden de bestaande wetenschappelijke inzichten in het verhoren van minderjarigen kort besproken. Vervolgens worden de wettelijke bepalingen in België onder de loep genomen. Tot slot volgt een beschrijving van de opleiding TAM en van de opvolging.

2.1 Het begrip en bestaande wetenschappelijke inzichten

Om het begrip 'het verhoor van een minderjarige' te omschrijven, maakt men gebruik van de bepalingen uit het Strafwetboek, het Wetboek van Strafvordering en de ministeriële omzendbrief van 16 juli 2001⁵.

Het verhoor van een minderjarige kan, volgens art. 92 Sw., door een procureur des Konings of een onderzoeksrechter bevolen worden wanneer de minderjarige slachtoffer of getuige is van de misdrijven opgesomd in art. 91bis Sw⁶. Verder bepaalt het artikel dat een audiovisuele opname wordt gemaakt van het verhoor van een minderjarige. Art. 93 Sw. bepaalt dat het verhoor van een minderjarige verricht wordt door een politieambtenaar. De omzendbrief van 16 juli 2001 vult aan dat deze politieambtenaar een functionele gerechtelijke opleiding in het verhoren van minderjarigen moet gevolgd hebben en geregeld een voortgezette gerechtelijke opleiding in deze materie geniet. De omzendbrief haalt verder aan dat het verhoor volgens de principes respectvol, niet-suggestief en stapsgewijs moeten verlopen.

De betekenis van de frase 'het verhoor van een minderjarige' is dan kort samengevat de volgende: een specifiek opgeleide politieambtenaar, de verhoorder, neemt een audiovisueel stapsgewijs, respectvol en niet-suggestief verhoor af van een minderjarige die slachtoffer of getuige is van een misdrijf uit de lijst van art. 91bis Sw. Bovendien is een minderjarige, volgens art. 100ter Sw., elke persoon die de leeftijd van achttien jaar nog niet heeft bereikt.

De politieambtenaar die een verhoor van een minderjarige afneemt, heeft dus een extra opleiding gevolgd. De klemtoon op een extra opleiding vloeit voort uit wetenschappelijk onderzoek dat aangeeft dat de ontwikkeling van een minderjarige nog niet voltooid is en dat dit implicaties heeft voor het verhoren van een minderjarige. Hierna volgen de, voor deze evaluatie, drie belangrijkste vaststellingen en implicaties. Deze implicaties zijn de belangrijkste aangezien zij direct aanleunen bij de basisprincipes.

Ten eerste moet de verhoorder van een minderjarige meer aandacht besteden aan het vermijden van suggesties tijdens zijn verhoor dan bij volwassenen. Suggestie is een stimulus die aan een individu een toespeling, een aanwijzing of een idee aanreikt en die mogelijk tot gevolg heeft dat het individu deze informatie aanneemt⁷. De neiging

⁵ M.O. van 16 juli 2001 over de audiovisuele opname van het verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen van misdrijven.

⁶ Deze misdrijven zijn de feiten bedoeld in artikelen 347bis, 372 tot 377, 379, 380, 380bis, 380ter, 383, 383bis, 385, 386, 387, 398 tot 405ter, 409, 410, 422bis, 422ter, 423, 425, 426 en 428 van het Strafwetboek.

⁷ G.H. GUDJONSSON, *The psychology of interrogations and confessions: a handbook*, London, Wiley, 2003, 335-336.

van het individu om suggestie al dan niet aan te nemen, is suggestibiliteit⁸. Uit onderzoek blijkt dat vanaf twaalf jaar de suggestibiliteit van minderjarigen bijna gelijk is aan die van volwassenen, hoewel minderjarigen toch gevoeliger zijn voor negatieve feedback⁹. Bovendien laten minderjarigen jonger dan twaalf jaar zich relatief gemakkelijk allerlei woorden in de mond leggen en laten ze zich aanzetten tot onjuiste herinneringen¹⁰. Men kan dus zeggen dat minderjarigen meer suggestibel zijn dan volwassenen.

Ten tweede is een algemeen aanvaarde techniek om accurate en valide informatie van een minderjarige te verkrijgen zonder iets te suggereren, net zoals bij volwassenen, de techniek van vrije reproductie of het vrij verhaal¹¹. Een vrij verhaal houdt in dat men de ondervraagde op zijn eigen manier laat vertellen wat er gebeurd is¹². Hiertoe vraagt de verhoorder aan de ondervraagde: "Weet je waarom je vandaag hier bent?" Indien de minderjarige hier bevestigend op antwoordt, nodigt de verhoorder hem uit om meer te vertellen: "Vertel maar wat je er over wil zeggen." ¹³

Tot slot zal de verhoorder nog bijkomende vragen moeten stellen, aangezien de informatie uit het vrije verhaal vaak niet alle elementen bevat voor verder onderzoek of beoordeling. Deze vragen moeten met de grootste voorzichtigheid geformuleerd worden, niet alleen omdat suggestie altijd een gevaar is, maar ook omdat het soort vraag dat men stelt meer of minder informatie oplevert. Onderzoek heeft namelijk aangetoond dat bij minderjarigen het antwoord op open vragen drie tot vier keer langer is dan antwoorden op dirigerende, leidende of suggestieve vragen en dat deze antwoorden correcter zijn¹⁴.

Het verloop van een verhoor van een minderjarige is dus gelijkaardig aan het verhoor van een volwassene. Bij minderjarigen moet de verhoorder echter meer aandacht besteden aan het vrije verhaal, aan mogelijke suggesties en aan de formulering van

⁸ G.H. GUDJONSSON, *o.c.*, 336.

⁹ G.H. GUDJONSSON, *o.c.*, 380-381.

¹⁰ E. RASSIN en P.J. VAN KOPPEN, "Het verhoren van kinderen in zedenzaken" in VAN KOPPEN, P.J., HESSING, D.J., MERCKELBACH, H.L.G.J. en CROMBAG, H.F.M. (eds.), *Het recht van binnen: psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2002, 511; S.J. CECI en M. BRUCK, *Jeopardy in the courtroom: a scientific analysis of children's testimony*, Washington DC, American Psychological Association, 1996, 108-110; M.D. LEICHTMAN en S.J. CECI, "The effects of stereotypes and suggestions on preschoolers' reports", *Developmental Psychology*, 1995, (568) 571-573.

¹¹ M. STELLER en T. BOYCHUK, "Children as witnesses in sexual abuse cases" in DENT, H. en FLIN, R. (eds.), *Children as Witnesses*, Chichester, Wiley, 1992, 49; J. ALDRIDGE, "Training for professionals dealing with child witnesses" in DENT, H. en FLIN, R. (eds.), *Children as Witnesses*, Chichester, Wiley, 1992, 233; H.R. DENT en G.M. STEPHENSON, "An experimental study of the effectiveness of different techniques of questioning child witnesses", *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 1979, (41) 42; M.E. LAMB, et al., "Effects of investigative utterance types on Israeli children's responses", *International Journal of Behavioral Development*, 1996, (627) 628; C. VERBANDT en I. PONJAERT, *Ondervraging van kinderen*, Brussel, Politeia, 1996, 9; M.E. LAMB, K.J. STERNBERG en P.W. ESPLIN, "Factors influencing the reliability and validity of statements made by young victims of sexual maltreatment", *Journal of Applied Developmental Psychology*, 1994, (255) 269.

¹² C. VERBANDT en I. PONJAERT, *o.c.*, 9.

¹³ H. DE WIEST, *o.c.*, 34-35.

¹⁴ M.E. LAMB, et al., *l.c.*, (627) 634-636; K.J. STERNBERG, M.E. LAMB, I. HERSHKOWITZ, P.W. ESPLIN, A. REDLICH en N. SUNSHINE, "The relation between investigative utterance types and the informativeness of child witnesses", *Journal of Applied Developmental Psychology*, 1996, (439) 447-449; H.R. DENT en G.M. STEPHENSON, *l.c.*, (41) 50.

zijn vraagstelling. Hierover bestaat wijdverspreide consensus en deze idee wordt dan ook aanbevolen en aangeleerd tijdens opleidingen in verhoor van minderjarigen¹⁵.

Toch blijkt uit onderzoek dat deze werkwijze niet altijd wordt toegepast in de praktijk. Uit onderzoeken gevoerd in opdracht van de Britse Home Office blijkt dat de verhoorders aan de minderjarigen te weinig mogelijkheden bieden om de gebeurtenissen in hun eigen woorden te beschrijven. Slechts de helft van de verhoorders begint met een open vraag. Daarnaast is het verhoor in hoge mate suggestief en maken de verhoorders te snel gebruik van gesloten vragen¹⁶. Uit een onderzoek in Zweden blijkt dat de verhoorders de minderjarigen niet de kans geven om hun vrije verhaal te brengen. Ze stellen vooral suggestieve, gesloten vragen waarbij ze de minderjarigen vragen om bepaalde uitspraken te bevestigen of te ontkennen. Open vragen maken slechts 6% uit van het totaal aantal vragen¹⁷. In Israël en de Verenigde Staten komt men tot gelijkaardige bevindingen¹⁸.

2.2 Wettelijke bepalingen

De wet van 28 november 2000 betreffende de strafrechtelijke bescherming van minderjarigen voert wijzigingen door in, onder andere, het Strafwetboek en het wetboek van Strafvordering. Hoofdstuk VIIbis van het eerste boek van het wetboek van Strafvordering bepaalt nu het verhoor van minderjarigen die slachtoffer of getuige zijn van bepaalde misdrijven.

Naast de hoger vermelde bepalingen stelt art. 91bis Sw. dat elke minderjarige tijdens de audiovisuele verhoren het recht heeft zich te laten begeleiden door een meerderjarig persoon van zijn keuze, behalve wanneer het openbaar ministerie of de onderzoeksmagistraat ten aanzien van deze persoon bij een met redenen omklede beslissing anders oordeelt in het belang van de minderjarige of teneinde de waarheid aan het licht te brengen.

Art. 94 Sw. stelt dat het audiovisuele verhoor van de minderjarige plaatsvindt in een speciaal daartoe aangepaste ruimte. De toegelaten personen om de opname bij te wonen, zijn: de verhoorder, de in artikel 91bis bedoelde persoon, een lid of leden van de technische dienst en een psychiater- of psycholoogdeskundige.

Verder vermeldt art. 95 Sw. dat de verhoorder aan de minderjarige de redenen uiteenzet waarom hij wenst over te gaan tot de audiovisuele opname van het verhoor en hem mededeelt dat de minderjarige te allen tijde kan vragen de opname te onderbreken.

¹⁵ M.E. LAMB, et al., *l.c.*, (627) 628-629; K.J. STERNBERG, M.E. LAMB, I. HERSHKOWITZ, P.W. ESPLIN, A. REDLICH en N. SUNSHINE, *l.c.*, (439) 449; A. CEDERBORG, Y. ORBACH, K.J. STERNBERG en M.E. LAMB, "Investigative interviews of child witnesses in Sweden", *Child Abuses & Neglect*, 2000, (1355) 1356; K.J. STERNBERG, M.E. LAMB, G.M. DAVIES en H.L. WESTCOTT, "The Memorandum of Good Practice: theory versus application", *Child Abuse & Neglect*, 2001, (669) 670; G. DAVIES, E. MARSHALL en N. ROBERTSON, "Child abuse: training investigating officers", *Police Research Series Paper 94 Home Office*, 1998.

¹⁶ K.J. STERNBERG, M.E. LAMB, G.M. DAVIES en H.L. WESTCOTT, *l.c.*, (669) 674; G. DAVIES, C. WILSON, R. MITCHELL en J. MILSOM, "Videotaping children's evidence: an evaluation", *Research Findings No. 20 Home Office Research and Statistics Department*, 1995; G.M. DAVIES en H.L. WESTCOTT, "Interviewing child witnesses under the Memorandum of Good Practice: a research review", *Police Research Series Paper 115*, Home Office, 1999.

¹⁷ A. CEDERBORG, Y. ORBACH, K.J. STERNBERG en M.E. LAMB, "Investigative interviews of child witnesses in Sweden", *Child Abuses & Neglect*, 2000, (1355) 1358.

¹⁸ M.E. LAMB, et al., *l.c.*, (627) 632-635; K.J. STERNBERG, M.E. LAMB, I. HERSHKOWITZ, P.W. ESPLIN, A. REDLICH en N. SUNSHINE, *l.c.*, (439) 449.

Tot slot bepaalt *art. 99 van hetzelfde wetboek* dat de cassette enkel mag worden bekeken door de personen die in het kader van het gerechtelijke dossier beroepshalve betrokken zijn bij het opsporingsonderzoek, het gerechtelijk onderzoek of het vonnis, evenals door de partijen in het geding.

De omzendbrief van de minister van Justitie van 16 juli 2001 over de audiovisuele opname van het verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen van misdrijven geeft een verdere invulling aan het kader dat bepaald is door het wetboek van Strafvordering. Wat volgt, is een weergave van de bepalingen die het belangrijkste zijn voor de evaluatie en die nog niet aan bod zijn gekomen.

De omzendbrief vermeldt dat de audiovisuele opname van het verhoor van een minderjarige beoogt zijn woorden op een zo precies en getrouw mogelijke manier weer te geven, het trauma van veelvuldig verhoren te voorkomen en de confrontatie tussen de minderjarige en de vermoedelijke dader onder meer op de zitting te vermijden.

De omzendbrief bepaalt dat de cassettes van het verhoor, buiten de personen genoemd in art. 99 Sw., ook mogen bekeken worden door therapeuten, verhoorders in opleiding en wetenschappelijke onderzoekers, na machtiging van de procureur-generaal.

Volgens de omzendbrief moet de verhoorder bij de start van het verhoor de inhoud van art. 47bis Sw. in begrijpelijke woorden aan de minderjarige meedelen¹⁹. Bovendien wordt de minderjarige gezegd dat zijn verhoor mogelijk door meerdere personen wordt bekeken in het kader van het onderzoek of in de loop van de gerechtelijke procedure.

2.3 De opleiding TAM en opvolging van de verhoorders

Sinds februari 2003 bestaat de opleiding TAM voor politieambtenaren, gecoördineerd vanuit GWSC. Na deze 13-daagse opleiding en indien de politieambtenaar geslaagd is in het eindrollenspel, heeft hij een functionele gerechtelijke opleiding gevolgd in het verhoren van minderjarigen, zoals bedoeld in de omzendbrief van 16 juli 2001²⁰. Hij mag dan een verhoor van een minderjarige afnemen en wordt ingeschakeld in het netwerk verhoor van minderjarigen van het gerechtelijke arrondissement waartoe zijn korps behoort.

Aan het vastleggen van de richtlijnen en de criteria die in deze opleiding worden aangeleerd, is een heel proces voorafgegaan²¹. Uiteindelijk is de ontwikkelde verhoortechniek deels gebaseerd op het stepwise interview van Yuille²² en deels op de ervaringen van verhoorders van minderjarigen. De techniek is verfijnd aan de hand van gesprekken die hierover werden gevoerd met de Belgische docenten 'verhoor van minderjarigen'²³.

¹⁹ Hier ligt de nadruk voornamelijk op het feit dat zijn verklaringen als bewijs in rechte kunnen worden gebruikt.

²⁰ M.O. van 16 juli 2001 over de audiovisuele opname van het verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen van misdrijven.

²¹ DGJ/DJG/GWSC, *Audiovisueel verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen van misdrijven: document bestemd voor de verhoorders*, intern document, 4.

²² J.C. YUILLE, "The Step-Wise Interview: a protocol for interviewing children", onuitg., University of British Columbia.

²³ DGJ/DJG/GWSC, *Audiovisueel verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen van misdrijven: document bestemd voor de verhoorders*, intern document, 4.

Momenteel zijn er twaalf docenten die de opleiding TAM verzorgen, zonodig ondersteund door de cel verhoor van minderjarigen van GWSC. Voor elk netwerk verhoor van minderjarigen zijn telkens twee docenten verantwoordelijk voor de opleiding. Kanttekening hierbij is dat men zich bewust moet zijn van het feit dat GWSC, hoewel hij de opleiding TAM heeft ontwikkeld en instaat voor de coördinatie, geen enkele bevoegdheid heeft om de docenten op te leggen om de ontwikkelde opleiding toe te passen. Hij kan hen enkel aanmoedigen om dit te doen. Dit vloeit voort uit de huidige politiestructuur waarbij het federale en lokale niveau autonoom zijn en er enkel functionele banden bestaan tussen deze twee niveaus²⁴. Dit zorgt ervoor dat de gedoeerde opleidingen mogelijk verschillend zijn. De verdere beschrijving is dan ook gebaseerd op het ontwerp van de opleiding ontwikkeld door de cel verhoor van minderjarigen van GWSC.

De opleiding verloopt in 21 modules en steunt op interactie, groepsvorming en discussie. Deze werkwijze wordt gezien als de beste voorbereiding om te kunnen functioneren in het netwerk waarin de verhoorder terecht komt. In de modules worden de inzichten en vaardigheden aangereikt die nodig zijn om een 'ideaal' verhoor te kunnen afnemen²⁵. De verantwoordelijke docenten verzorgen de opleiding en kunnen voor bepaalde modules met een specifieke inhoud beroep doen op gastsprekers. Een greep uit de verschillende modules²⁶: kwalificatie van de feiten, opstellen van specifieke processen-verbaal, profiel van de dader, seksualiteit van het kind, inleiding tot taalleergedrag en taalontwikkeling, basiscommunicatie, pleidooi voor audiovisueel verhoor en het gespreksschema, ...

Het gespreksschema dat wordt aangeleerd, is het stappenplan waarvan sprake in de omzendbrief van 16 juli 2001²⁷. Het verhoor van een minderjarige bestaat uit twaalf stappen, verdeeld over vier fasen. Deze fasen zijn: introductiefase, fase van het vrije verhaal, fase van de vraagstelling en fase van het beëindigen van het verhoor.

De *introductiefase* is opgebouwd uit vier stappen. Een eerste stap is het presenteren van materiaal in het verhoorlokaal, het regielokaal en de ontvangstruimte²⁸ en de aanwezige personen in deze ruimtes. In een tweede stap presenteert de verhoorder aan de minderjarige de wettelijke bepalingen in begrijpbare taal. Stap drie is de minderjarige zich laten voorstellen en enkele neutrale onderwerpen bespreken. Het doel hier is de minderjarige op zijn gemak stellen en laten wennen aan de gesprekstechniek door zoveel mogelijk open vragen te stellen en duidelijk te maken dat van hem een actieve rol verwacht wordt. Het stelt de verhoorder ook in staat om zich een beeld te vormen van de ontwikkeling van de minderjarige. De laatste stap van de introductiefase is het maken van afspraken met de minderjarige, zoals vermelden dat hij niet op elke vraag antwoord hoeft te geven, dat hij mag antwoorden met 'ik weet niet' en dat hij op elk ogenblik bijkomende uitleg mag vragen.

De *fase van het vrije verhaal* bestaat uit drie stappen. Stap vijf van het verhoor is de minderjarige uitnodigen tot een vrij verhaal met behulp van de vraag "Weet je waarom

²⁴ Art. 3 Wet 7 december 1998 tot organisatie van een geïntegreerde politiedienst, gestructureerd op twee niveaus, B.S., 5 januari 1999.

²⁵ Dit wil zeggen dat de basisprincipes van een 'ideaal' verhoor worden aangeleerd terwijl men in het achterhoofd houdt dat geen enkel verhoor ideaal kan zijn.

²⁶ DGJ/DJG/GWSC, *Pilootdossier Techniek Audiovisueel verhoor Minderjarigen - onderzoekers*, intern document, 30p; gesprek met HINP Hans De Wiest, lid van cel verhoor van minderjarigen GWSC.

²⁷ M.O. van 16 juli 2001 over de audiovisuele opname van het verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen van misdrijven.

²⁸ De ontvangstruimte is de plaats waar de persoon zit die de minderjarige naar het politiekantoor heeft begeleid.

je vandaag hier bent?" Indien de minderjarige weet waarom hij bij de politie is, nodigt de verhoorder hem uit om in zijn eigen woorden te vertellen wat er gebeurd is, bijvoorbeeld: "Zeg maar wat je daarover wil zeggen." Indien de minderjarige niet weet waarom hij bij de politie is, moet de verhoorder beroep doen op de zogenaamde hulpscenario's om zo op een niet-suggestieve manier te komen tot het punt waar de minderjarige wel weet waarom hij bij de politie is²⁹. Een volgende stap is het stimuleren van het vrije verhaal door gebruik te maken van de niet-selectieve luistervaardigheden³⁰. Stap zeven is de synthese van het vrije verhaal met de sleutelwoorden die de minderjarige gebruikt heeft. De verhoorder verifieert of hij het vrije verhaal goed begrepen heeft en geeft de minderjarige de kans om verbeteringen of aanvullingen te maken.

De *fase van de vraagstelling* bestaat ook uit drie stappen. In stap acht stelt de verhoorder vragen ter verduidelijking van het vrije verhaal. Dit zijn open vragen om de minderjarige de verschaft informatie te laten toelichten. De volgende stap is het uitdiepen van het vrije verhaal. De verhoorder gaat na in hoeverre hij reeds een antwoord heeft op de wie, wat, waar, wanneer en hoe vragen. Om alle noodzakelijke informatie te bekomen, kan het nodig zijn dat hij gesloten vragen en ja/nee-vragen stelt. In stap tien moet de verhoorder zonodig andere dossierelementen verifiëren. Hier kan de verhoorder vragen stellen over feiten die nog niet eerder aan bod kwamen.

De laatste fase is het *beëindigen van het verhoor* en bestaat uit twee stappen. In stap elf formuleert de verhoorder nog enkele wettelijke bepalingen (mogelijkheid tot aanvullen of verbeteren van de verklaringen, het aanbieden van een kopie van het verhoor³¹ en mogelijkheid tot toevoegen van bepaalde documenten die een meerwaarde kunnen zijn voor het onderzoek, zoals een dagboek, brieven, tekeningen, ...). In de laatste stap bedankt de verhoorder de minderjarige voor zijn deelname aan het gesprek en niet voor de inhoud. Indien de verhoorder de minderjarige wel zou bedanken voor de inhoud, zou dit aan de minderjarige kunnen suggereren dat wat hij verteld heeft gecapiteerd wordt als juist en waar.

Indien de verhoorder dit stappenplan onder de knie heeft en in het eindrollenspel van de opleiding bewezen heeft dat hij dit kan toepassen op een respectvolle en niet-suggestieve manier, wordt hij ingeschakeld in het netwerk verhoor van minderjarigen van zijn arrondissement. Hiermee is de taak van de docenten, ondersteund door de cel verhoor van minderjarigen van GWSC, echter niet afgelopen.

De cel verhoor van minderjarigen van GWSC streeft er namelijk naar dat de verhoorders in België opvolging krijgen wanneer ze in een netwerk functioneren. De orga-

²⁹ Er zijn drie hulpscenario's met een specifieke volgorde. Hulpscenario A: de verhoorder praat met de minderjarige over zijn onmiddellijke omgeving en zoekt van intrafamiliaal naar extrafamiliaal naar aanknopingspunten. Indien nodig, hulpscenario B: de verhoorder focust de aandacht van de minderjarige in eerste instantie op het tijdstip en de omstandigheden van de onthulling van de feiten. Vervolgens kan hij ingaan op het tijdstip van de vermeende feiten. Als laatste kan de verhoorder vragen stellen over de plaats van de vermeende feiten. Indien nodig, hulpscenario Z: de verhoorder probeert het gesprek te richten naar de vermeende dader en kan in laatste instantie het stilzwijgen van de minderjarige bevragen. Indien ook dit niets oplevert, moet de verhoorder het verhoor stopzetten.

³⁰ Niet-selectieve luistervaardigheden zijn het non-verbaal volgen (gelaatsuitdrukking, oogcontact, lichaamshouding, gebaren, lichaamsoriëntatie en fysieke afstand) en het verbaal volgen (kleine aanmoedigingen, letterlijke herhaling, stiltes en respect tonen).

³¹ Behalve wanneer de minderjarige geen twaalf jaar is, er aanwijzingen bestaan dat de dader van het misdrijf een van de ouders, de vergezellende persoon of vertrouwenspersoon is, de kopie kan misbruikt worden, de minderjarige in een conflictsituatie kan komen of de afgifte de minderjarige zelf in gevaar brengt.

nisatie van de opvolging is in handen van de coördinator van het netwerk. Deze persoon is niet noodzakelijk een verhoorder die zelf deel uitmaakt van het netwerk. Dit kan ervoor zorgen dat hij onvoldoende op de hoogte is van de nood aan opvolging van de verhoorders, of dat hij zich dit onvoldoende realiseert en bijgevolg geen opvolging organiseert. Wanneer de coördinator hierin niet voorziet, krijgen de verhoorders van dat netwerk *geen opvolging*. GWSC heeft geen mogelijkheid om hier rechtstreeks op in te grijpen, hij kan de coördinator enkel verzoeken om toch te voorzien in opvolging van de verhoorders. Dit vormde een pijnpunt in de realisatie van opvolging voor Vlaanderen tot eind maart 2005. Vanaf dat moment wordt in alle Vlaamse netwerken voorzien in opvolging.

Wanneer de coördinator wel opvolging organiseert dan krijgen de leden van het netwerk *collectieve opvolging* van hun werk op een zogenaamde terugkomdag. Het principe van collectieve opvolging, zoals ontworpen door de cel verhoor van minderjarigen, is dat een docent voor de terugkomdag een verhoor van een lid van het netwerk bekijkt en deze video met de verhoorder in kwestie in grote lijnen bespreekt. Op de terugkomdag bekijken alle leden van het netwerk deze video en vragen de docenten hen hoe de verhoorder scoort op de toepassing van de basisprincipes van het verhoor, wat voor verbetering vatbaar is, hoe zij een concrete situatie tijdens dat verhoor zouden aanpakken,... In elk netwerk wordt collectieve opvolging drie maal per jaar toegepast, maar dit wil niet zeggen dat elke terugkomdag verloopt volgens het beschreven principe. Dit is opnieuw te wijten aan het bestaan van slechts functionele banden tussen lokale en federale politie.

Het netwerk Antwerpen-stad vormt een uitzondering voor het type opvolging. De verhoorders krijgen namelijk *individuele opvolging* van hun werk. Dit is mogelijk omdat dit netwerk volledig uit leden van de jeugdbrigade bestaat en de verantwoordelijke docent aan het hoofd van deze jeugdbrigade staat. Hij streeft naar de maximale begeleiding van de verhoorders. Daarom vraagt hij aan elk lid om video's van zijn verhoren binnen te leveren en hij bespreekt deze individueel en in detail met hem. Zo krijgt de verhoorder binnen korte tijd persoonlijke en uitgebreide feedback op zijn werk en hoeft men geen terugkomdag af te wachten.

Zorgen de bepalingen in het wetboek van Strafvordering, de omzendbrief van 16 juli 2001, de opleiding TAM en de opvolging van de verhoorders ervoor dat verhoren van minderjarigen in België wel verlopen zoals het zou moeten? Met andere woorden: passen de verhoorders TAM toe en heeft de bestaande opvolging effect? In België is hier nog geen onderzoek naar verricht. Het volgend empirische onderzoek wil dan ook een eerste evaluatie maken van de opleiding TAM en de opvolging van de verhoorders en een beschrijving geven van de praktijk van het verhoren van minderjarigen in België.

3. HET VERHOREN VAN MINDERJARIGEN: DE PRAKTIJK

Uit de beschrijving van de opleiding TAM komt naar voor dat de aangeleerde vaardigheden en inzichten moeten leiden tot een 'ideaal' verhoor. Dit 'ideaal' verhoor is opgehangen aan drie basisprincipes: respectvol, niet-suggestief en stapsgewijs. Niettegenstaande er geen garantie is dat de inhoud van elke onderwezen opleiding TAM, gegeven door de verschillende docenten, volledig identiek is, wordt het belang van deze drie basisprincipes in elke opleiding aangehaald. Bij de opvolging van de verhoorders laten de docenten zich ook leiden door het al dan niet in voldoende mate toepassen van deze basisprincipes tijdens het verhoor.

Dit leidt ertoe dat wanneer men wil nagaan of de verhoorders in België de aangeleerde vaardigheden en inzichten toepassen, men dient te achterhalen in welke mate de verhoorders de drie basisprincipes hanteren. In het basisprincipe 'stapsgewijs' verhoor zit het hanteren van het aangeleerde stappenplan vervat. Het basisprincipe 'respectvol' slaat op het inzicht van de verhoorder in de ontwikkeling van minderjarigen. Dit inzicht zal blijken uit de houding van de verhoorder ten aanzien van de minderjarige. In het basisprincipe 'niet-suggestief' verhoor zitten de aangeleerde communicatievaardigheden vervat die er op gericht zijn niet-suggestief te verhoren.

In België bestaan drie types van opvolging van de verhoorders, namelijk collectieve, individuele en geen opvolging. Het is belangrijk om na te gaan of deze types een verschillende invloed hebben op de toepassing van de aangeleerde vaardigheden en inzichten. Indien blijkt dat er een verschil is in toepassing van de aangeleerde vaardigheden en inzichten tussen de drie types opvolging, kan men zich beraden over de noodzaak om het type waar het best de theorie in praktijk wordt omgezet te veralgemenen.

3.1 Formulering van de onderzoeksvraag, doelstellingen en hypotheses

De *onderzoeksvraag* luidt dan als volgt:

"In welke mate worden de basisprincipes voor een verhoor van een minderjarige toegepast in de praktijk en in welke mate heeft de wijze van opvolging van de verhoorders invloed op de toepassing van deze basisprincipes?"

Deze onderzoeksvraag moet worden gesplitst in twee deelvragen. De *eerste deelvraag* luidt:

"In welke mate worden de basisprincipes voor een verhoor van een minderjarige, namelijk respectvol, niet-suggestief en stapsgewijs (die aangeleerd worden tijdens de opleiding TAM en geformuleerd zijn in de omzendbrief van 16 juli 2001 over de audiovisuele opname van het verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen van misdrijven) toegepast in de praktijk?"

De *tweede deelvraag* wordt als volgt geformuleerd:

"In welke mate heeft de wijze van opvolging van de verhoorders (collectieve, individuele of geen) invloed op de toepassing van deze basisprincipes?"

Er kunnen ook twee *lekenhypotheses* worden geformuleerd voor de deelvraag inzake opvolging:

- 1) De verhoorders die geen opvolging krijgen, passen in mindere mate de drie basisprincipes toe dan de verhoorders die collectieve of individuele opvolging krijgen.
- 2) De verhoorders die collectieve opvolging krijgen, passen in mindere mate de drie basisprincipes toe dan de verhoorders die individuele opvolging krijgen.

3.2 Methodologie

Om na te gaan hoe verhoren van minderjarigen in de praktijk verlopen, heeft men overeenkomstig artikelen 94 en 99 Sw., inzake wie de verhoren mag bekijken en de omzendbrief van 16 juli 2001³² slechts één mogelijkheid. Voor een wetenschappelijk onderzoek kan men alleen de audiovisuele opname (of videocassette) van het verhoor van een minderjarige bekijken, nadat de procureur-generaal zijn machtiging gegeven

³² M.O. van 16 juli 2001 over de audiovisuele opname van het verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen van misdrijven.

heeft. In juni 2004 heeft GWSC deze machtiging aangevraagd en verkregen voor dit onderzoek.

De steekproef

Aangezien het niet haalbaar was om alle uitgevoerde verhoren van minderjarigen te bekijken voor dit onderzoek, moest een steekproef samengesteld worden van videocassettes van deze verhoren. Dit weergegeven onderzoek beperkt zich tot Vlaanderen. De videocassettes van de verhoren die in aanmerking kwamen om opgenomen te worden in de steekproef zijn dan ook Nederlandstalige verhoren van minderjarigen uitgevoerd door verhoorders van de zestien netwerken uit Vlaanderen³³.

De geplande steekproef bestond uit drie deelgroepen volgens type opvolging van telkens 20 videocassettes. Er zouden verhoren geanalyseerd worden van telkens verschillende verhoorders. Op die manier zou de totale steekproef 60 verhoren van minderjarigen bevatten. De keuze voor 20 videocassettes per deelgroep is ingegeven omdat dit algemeen aanvaard wordt als een voldoende groot aantal per groep om de groepen onderling met elkaar te kunnen vergelijken en mogelijk significante verschillen te vinden.

Voor individuele opvolging werd gekozen voor het netwerk Antwerpen-stad. Voor geen opvolging werd geopteerd voor de netwerken Brugge en Dendermonde. De netwerken Leuven en Hasselt werden opgenomen om de deelgroep collectieve opvolging te voorzien. Er werden dus vijf van de zestien netwerken in Vlaanderen opgenomen in de steekproef, uit elke Vlaamse provincie één, die voldoende groot zijn om het gewenste aantal videocassettes te kunnen bekomen.

De videocassettes die opgenomen werden in de steekproef moesten nog voldoen aan twee voorwaarden. Het verhoor van de minderjarige moest *minstens het tweede verhoor* zijn van de verhoorder na het voltooien van de opleiding TAM. Men kan namelijk aannemen dat de verhoorder zich bij zijn eerste verhoor gaat inspannen om alles wat hij in de opleiding geleerd heeft in de praktijk om te zetten. Bij de latere verhoren gaat dit streven waarschijnlijk minder groot zijn. Pas dan kan men de blijvende invloed van de aangeleerde inzichten en vaardigheden nagaan. De minderjarige die verhoord werd, is een *slachtoffer of getuige en is tussen zeven en vijftien jaar*. Bij jongere minderjarigen is het door hun ontwikkelingsniveau misschien moeilijker om het basisprincipe stapsgewijs te volgen en te verhoren volgens het funneling-principe. Bij oudere minderjarigen bestaat misschien de kans dat de verhoorder de minderjarige gaat verhoren zoals hij een volwassene verhoort. De leeftijd zou dus een storende variabele in het onderzoek kunnen zijn. Er is geprobeerd dit zo veel mogelijk te beperken door de gekozen leeftijdscategorie.

Aangezien het type opvolging dat de verhoorders krijgen, samenhangt met het netwerk waartoe zij behoren, was het logisch dat in een eerste stap geopteerd werd voor het selecteren van netwerken. Daarenboven moet men er rekening mee houden dat de docenten die verantwoordelijk zijn voor de netwerken elk hun persoonlijke aanpak hebben en bepaalde inzichten en vaardigheden anders of meer kunnen benadrukken. Binnen deze geselecteerde netwerken werden willekeurige verhoren gekozen die voldeden aan de vooropgestelde criteria.

³³ Op het eerste zicht lijkt dit een overlap te zijn, maar het is niet per definitie zo dat een verhoor van een minderjarige uitgevoerd door een verhoorder uit een netwerk uit Vlaanderen in het Nederlands verloopt. Zo nemen Nederlandstalige verhoorders van het netwerk Oudenaarde af en toe Franstalige verhoren af.

In het netwerk Brugge stelden zich de grootste problemen om te kunnen voldoen aan de geplande steekproef. Vier maanden na de aanvraag waren slechts drie videocassettes vrijgegeven voor het onderzoek. Wegens de zeer ongunstige vooruitzichten om toch het gevraagde aantal te bekomen (de meeste gevraagde verhoren moesten nog gebruikt worden in politionele of gerechtelijke onderzoeken), werd geopteerd om verder te werken met het beperkte aantal verhoren van minderjarigen uit Brugge en het ontbrekende aantal zoveel mogelijk aan te vullen met videocassettes van verhoorders uit Dendermonde. De verdeling in de uiteindelijke steekproef ziet er als volgt uit:

TABEL 1: UITEINDELIJKE STEEKPROEF

Geen opvolging		Collectieve opvolging		Individuele opvolging	
Brugge	n = 3	Hasselt	n = 10	Antwerpen stad	n = 20
Dendermonde	n = 14	Leuven	n = 10		
Totaal	n = 17	Totaal	n = 20	Totaal	n = 20

De gehanteerde steekproef bestaat uit 57 verhoren van minderjarigen. Dit houdt echter niet in dat er 57 verschillende verhoorders deel uitmaken van deze steekproef, zoals oorspronkelijk gepland. Er zijn slechts 48 verschillende verhoorders in de uiteindelijke steekproef. Oorzaak hiervan is dat sommige aangevraagde videocassettes niet bruikbaar bleken voor het onderzoek. Voorbeelden zijn: een onverstaanbare videocassette, een verhoor met simultane vertaling door een doventolk (waardoor de suggestiviteit van de vraagstelling niet kan worden nagegaan) en een videocassette die niet het volledige verhoor weergaf. Daarom werden nieuwe videocassettes aangevraagd, maar door de gehanteerde selectiecriteria bleken alleen verhoren te voldoen van verhoorders die reeds in de steekproef opgenomen waren. Om na te gaan of dit een effect heeft, werden de verhoorders die meerdere keren werden geobserveerd, vergeleken met de anderen. Hieruit bleek dat er geen verschillen waren in kwaliteit.

Er kon bij dit onderzoek geen controlegroep worden opgenomen in de steekproef. Deze groep zou kunnen bestaan uit verhoorders die geen TAM opleiding hebben gevolgd. Echter, verhoren van minderjarigen die door 'gewone' verhoorders worden afgenomen, worden niet op video opgenomen. Hierdoor bestaat er dus geen groep die op dezelfde wijze kan beoordeeld worden als de verhoorders die wel een opleiding TAM hebben gevolgd.

Het observatieschema

Dit onderzoek is het eerste dat de toepassing van de inzichten en vaardigheden uit de opleiding TAM nagaat (cf. supra). In België was dan ook geen kant-en-klaar observatieschema voorhanden. Ook in het buitenland zijn geen bruikbare observatieschema's te vinden, omdat het opzet van die onderzoeken zich voornamelijk toespitst op de beoordeling van de formulering van de vragen door de verhoorder. Daarom moest bij aanvang van dit onderzoek een observatieschema ontwikkeld worden.

Voor de ontwikkeling van het observatieschema werd inspiratie gevonden bij het observatieschema dat ontwikkeld is voor het onderzoek in opdracht van het Ministerie van Justitie naar de praktijk-effectiviteit van een voortgezette opleiding in de basisver-

hoortechniek³⁴. Op basis hiervan werd besloten om de inzichten en vaardigheden te selecteren die aangeleerd worden in de opleiding TAM (en dus moeten teruggevonden worden in de verhoren) en deze dichotoom te scoren met 'ja' of 'neen'. Daarnaast werd ook geopteerd om alle gestelde vragen te categoriseren en te tellen. De verhoorders zouden namelijk meer open vragen moeten stellen dan gesloten vragen.

De inzichten en vaardigheden aangereikt in de opleiding TAM staan neergeschreven in de omzendbrief van 16 juli 2001 en in het werkdocument "Audiovisueel verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen van misdrijven" dat verhoorders tijdens hun opleiding krijgen³⁵. Bij het opstellen van het observatieschema werd dan ook voornamelijk hierop gesteund. Daarnaast werd ook gebruik gemaakt van een syllabus "Communicatie" die gebruikt wordt bij opleidingen binnen de politie en ook in de opleiding TAM (waarmee wordt aangereikt wat open en gesloten vragen zijn, wat het nut is van gevoelsreflectie,...)³⁶, een schema gebruikt voor individuele feedback van uitgevoerde verhoren³⁷ en op praktijkervaringen van de cel verhoor van minderjarigen van GWSC. Uit deze documenten werden in overleg met de cel verhoor van minderjarigen van GWSC de items geselecteerd die geobserveerd moesten worden om een antwoord te kunnen bieden op de onderzoeksvragen. Eerste observaties van een aantal verhoren leidden bovendien tot verfijning van het observatieschema.

Concreet bestaat het observatieschema uit vijf delen. Het *eerste deel* bestaat uit een aantal administratieve punten waaraan het verhoor kan herkend worden, zoals de identiteit van de verhoorder, de voornaam van de minderjarige, type opvolging en tijdstip en duur van de opname.

Het *tweede deel* bestaat uit het stappenplan dat aangeleerd is tijdens de opleiding TAM. Van elke stap worden de verschillende aspecten die aan bod moeten komen volgens de bepalingen uit de gebruikte documenten, geobserveerd. Van de vier fasen van het verhoor wordt ook telkens de duur gemeten. Voor fase twee (het vrije verhaal) wordt ook de duur van het zuiver vrij verhaal van de minderjarige gemeten. Dit zuiver vrije verhaal is de tijd die de minderjarige zelf vertelt over de feiten die hem zijn overkomen, na een uitnodiging van de verhoorder om te vertellen of hij weet waarom hij bij de politie is. Het is dus de duur van het relaas van de feiten van de minderjarige zonder dat de verhoorder vragen stelt. In het stappenplan opgenomen in het observatieschema is stap tien (het verifiëren van andere dossierelementen) weggelaten. Het is namelijk voor deze onderzoeker onmogelijk te weten of de verhoorder al dan niet bijkomende elementen moest verifiëren, aangezien er geen dossierkennis is. Als universitair stagiaire bij de dienst GWSC was het niet mogelijk om alle dossiers van alle bekeken casettes op te vragen en door te nemen.

In een *derde deel* wordt zowel de verbale als de non-verbale communicatie van de verhoorder geobserveerd. Hierbij wordt ondermeer nagegaan welke soort vragen de verhoorder tijdens het verhoor stelt (open vragen, gesloten vragen, waarom-vragen, enz.) en of zijn non-verbaal gedrag aangepast is of niet.

³⁴ S. BOGAERTS, G. VAN BEEK, G. VERVAEKE, J. GOETHALS en M. VAN DE PLAS, *Onderzoek naar de praktijk-effectiviteit van een voortgezette opleiding in de basisverhoortechniek: eindrapport*, niet gepubliceerd onderzoeksrapport, faculteit Rechtsgeleerdheid afdeling strafrecht, strafvordering en criminologie, K.U.Leuven, 2000, 46p.

³⁵ M.O. van 16 juli 2001 over de audiovisuele opname van het verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen van misdrijven; DGJ/DJG/GWSC, *Audiovisueel verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen van misdrijven: document bestemd voor de verhoorders*, intern document, 45 p.

³⁶ DGJ/DJG/GWSC, *Module communicatie: luistervaardigheden*, intern document, 14 p.

³⁷ DGJ/DJG/GWSC, *Schema gebruikt voor individuele feedback*, intern document, 4 p.

Vervolgens staan in het *vierde deel* van het observatieschema een aantal algemene aspecten centraal, ondermeer of de minderjarige blokkeert en of de verhoorder hierop kan reageren. Ook wordt nagegaan in welke mate de verhoorder beroep doet op de regie en of het gebruik van de camera en de eventuele tussenkomst van een expert al dan niet aangepast zijn. Tot slot wordt hier de mate van toepassing van de basisprincipes voor een verhoor van een minderjarige, namelijk respectvol, niet-suggestief en stapsgewijs, gescoord. Dit gebeurt aan de hand van een vierpuntenschaal van hoofdzakelijk wel tot hoofdzakelijk niet. Bij het toekennen van de score houdt de observator rekening met alle voorgaande items.

Het *laatste deel* van het observatieschema bestaat uit een pagina waarop door te turven, aangeduid wordt hoeveel vragen van elke soort de verhoorder stelt. Ook wordt hier genoteerd in welke volgorde de verhoorder de stappen hanteert.

Het observatieschema werd gecontroleerd op zijn interbeoordelaarsbetrouwbaarheid³⁸. In dit onderzoek werden tien videocassettes willekeurig uit de steekproef genomen en door twee observatoren onafhankelijk van elkaar bekeken en gecodeerd. Deze twee observatoren waren universitaire stagiaires bij de dienst GWSC. Na eerste vergelijkingen werd vastgesteld dat een aantal afspraken nog verduidelijkt moesten worden rond ongeveer tien items, voornamelijk omtrent de omschrijving van de soorten vragen. Door het opstellen van standaardvoorbeelden is men tot een consensus gekomen over wat precies open vragen, gesloten vragen,... zijn. De andere definities en omschrijvingen bleken goed bruikbaar.

De bekomen interbeoordelaarsbetrouwbaarheid voor het hele observatieschema bedraagt 91.8%. Dit werd berekend door het aantal gelijke observaties te delen door het totaal aantal observaties per video (i.e. 127 items):

$$\text{Interbeoordelaarsbetrouwbaarheid (\%)} = \frac{\text{N overeenkomsten in observaties}}{\text{Totaal N observaties per video}} \times 100$$

De laagste waarde van interbeoordelaarsbetrouwbaarheid voor een videocassette bedraagt 88.2% en de hoogste score is 96.1%. Vervolgens is het gemiddelde berekend over de tien videocassettes. 91.8% wordt algemeen aanvaard als een voldoende hoog percentage om te mogen verder werken met het ontwikkelde observatieschema.

Daarnaast werd ook de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid berekend voor de observatie van de basisprincipes van een verhoor van een minderjarige, namelijk respectvol, niet-suggestief en stapsgewijs. Voor elk geobserveerd verhoor wordt aangeduid of het verhoor 'hoofdzakelijk wel', 'eerder wel', 'eerder niet' of 'hoofdzakelijk niet' voldoet aan elk van de drie basisprincipes. Zoals reeds vermeld, werden deze basisprincipes gescoord op basis van de beoordeling van alle voorgaande items. De behaalde score is 93.3%, met als laagste waarde 66.6% en hoogste resultaat 100%. Dankzij deze score kan men aannemen dat het scoren van respectvol, niet-suggestief en stapsgewijs niet te wijten is aan interpretaties van één persoon. De lage waarde 66.6% is te verklaren omdat hier slechts drie elementen werden opgenomen. Wordt één van de drie elementen anders gescoord, wordt de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid onmiddellijk herleid

³⁸ H. WAEGE, "Operationaliseren" in BILLIET, J. en WAEGE, H. (eds.), *Een samenleving onderzocht: methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 2001, 154-155.

tot 66.6%. Door de hoge gemiddelde interbeoordelaarsbetrouwbaarheid kan men vaststellen dat dit slechts in één verhoor is voorgevallen.

Na het berekenen van de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid, werd de steekproef verdeeld onder twee observatoren. De videocassettes behorend tot de deelgroep individuele opvolging werden bekeken door één observator en de deelgroepen collectieve en geen opvolging werden bekeken door de andere observator. Deze verdeling brengt een zeker risico met zich mee. De uiteindelijk bekomen resultaten kunnen beïnvloed zijn door de observator die de videocassettes bekeken heeft. Een betere manier was een willekeurige verdeling van alle videocassettes uit de drie deelgroepen onder de twee observatoren. Dit was echter niet realiseerbaar omdat niet alle videocassettes op hetzelfde moment beschikbaar waren voor het onderzoek, waardoor een observator lange tijd werkloos zou zijn geweest. Toch moet opgemerkt worden dat de mogelijke invloed van de observator die de videocassettes bekeken heeft, waarschijnlijk minimaal is in het licht van de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid.

Elk verhoor werd drie maal bekeken zodat de observator zich telkens voldoende kon toespitsen op een aantal aspecten. Zo lette de observator de eerste maal uitsluitend op de toepassing van het stappenplan, de tweede maal op de spontane informatie die de minderjarige gaf en de mate waarin de verhoorder dit verduidelijkte en uitdiepte en bij een laatste visionering lette hij op de verbale en non-verbale communicatie. Alle vaststellingen per videocassette werden aangeduid in het observatieschema. Na het bekijken van alle verhoren, werden alle gegevens ingebracht in een databestand in SPSS.

4. RESULTATEN

Dit beschrijvend onderzoek van de praktijk van het verhoren van minderjarigen heeft een waaier aan informatie opgeleverd. Hier worden alleen de resultaten weergegeven die een direct antwoord bieden op de deelvragen³⁹.

4.1 Deelvraag 1

"In welke mate worden de basisprincipes voor een verhoor van een minderjarige, namelijk respectvol, niet-suggestief en stapsgewijs (die aangeleerd worden tijdens de opleiding TAM en geformuleerd zijn in de omzendbrief van 16 juli 2001 over de audiovisuele opname van het verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen van misdrijven) toegepast in de praktijk?"

³⁹ Alle resultaten van het onderzoek zijn opgenomen in volgend rapport: J. DOMMICENT en DGJ/DJG/GWSC, *Evaluatie van opleiding kinderverhoor in België en van types van opvolging aan kinderverhoorders (deelonderzoek Vlaanderen): eindrapport januari 2005*, intern document, 55p.

TABEL 2: TOEPASSING BASISPRINCIPES VAN EEN VERHOOR VAN EEN MINDERJARIGE IN DE VOLLEDIGE STEEK-PROEF

	respectvol verhoor	niet-suggestief verhoor	stapsgewijs verhoor
	% freq	% freq	% freq
hoofdzakelijk wel	73.7% (42)	56.1% (32)	22.8% (13)
eerder wel	19.3% (11)	29.8% (17)	36.8% (21)
eerder niet	7% (4)	12.3% (7)	21.1% (12)
hoofdzakelijk niet	0% (0)	1.8% (1)	1.8% (1)
aangepast aan het kind		17.5% (10)	

Tabel 2 geeft de resultaten weer voor de toepassing van elk basisprincipe in een verhoor in de volledige steekproef van verhoorders. Elk basisprincipe is gescoord op een schaal van 'hoofdzakelijk wel' tot 'hoofdzakelijk niet'. Het basisprincipe 'stapsgewijs' heeft een extra antwoordcategorie, namelijk 'aangepast aan het kind'. Dit is het geval wanneer de verhoorder stappen overslaat omwille van de minderjarige, bijvoorbeeld wanneer de minderjarige onmiddellijk met zijn vrij verhaal begint vooraleer de verhoorder de minderjarige zich heeft laten voorstellen.

73.7% van de verhoren zijn hoofdzakelijk wel *respectvol* uitgevoerd.

Voor het tweede basisprincipe '*niet-suggestief* verhoren' geldt dat 56.1% van de verhoren hoofdzakelijk niet-suggestief was.

In 17.5% was het verhoor niet *stapsgewijs* omdat de verhoorder de minderjarige volgde, bijvoorbeeld wanneer deze onmiddellijk zijn vrij verhaal bracht (aangeduid als: aangepast aan het kind). 22.8% van de verhoorders nam een hoofdzakelijk wel stapsgewijs verhoor af. 36.8% was eerder wel stapsgewijs, 21.1% was eerder niet stapsgewijs en 1.8% verliep hoofdzakelijk niet stapsgewijs. Deze verhoren verliepen niet stapsgewijs omdat de verhoorder bepaalde stappen vergat te doorlopen.

Men kan geen uitspraak doen of de bekomen percentages voor het toepassen van de basisprincipes hoog dan wel laag zijn, aangezien dit een eerste onderzoek in zijn soort is in België. Ook in de literatuur vindt men geen vergelijkingspunten, omdat in geen andere onderzoeken de toepassing van deze basisprincipes gemeten wordt. Deze resultaten kunnen wel een bron van reflectie vormen voor het bepalen van toekomstige aandachtspunten.

4.2 Deelvraag 2

"In welke mate heeft de wijze van opvolging van de verhoorders (collectieve, individuele of geen) invloed op de toepassing van deze basisprincipes?"

TABEL 3: SIGNIFICANTE VERSCHILLEN TUSSEN TYPES OPVOLGING EN TOEPASSING BASISPRINCIPE RESPECTVOL VERHOOR

type opvolging	collectief (n=20)	individueel (n=20)	collectief (n=20)	geen (n=17)	individueel (n=20)	geen (n=17)
respectvol verhoor						
hoofdzakelijk wel	55%	100%	55%	64.7%	100%	64.7%
eerder wel	30%	0%	30%	29.4%	0%	29.4%
eerder niet	15%	0%	15%	5.9%	0%	5.9%

Tabel 3 toont de verdeling voor het uitvoeren van een *respectvol* verhoor door de drie deelgroepen in de steekproef. 55% van collectieve opvolging nam een hoofdzakelijk respectvol verhoor af. Dit geldt voor 100% van individuele opvolging en voor 64.7% van geen opvolging. Een eerder respectvol verhoor werd door 30% van collectieve opvolging en door 29.4% van geen opvolging afgenomen. 15% van collectieve opvolging nam een eerder niet respectvol verhoor af, in tegenstelling tot 5.9% van geen opvolging.

Met een Kruskal-Wallis test stelt men vast dat deze verschillen in percentages significant zijn (pffi.004). Mann-Whitney testen leren dat er een significant verschil is tussen de groepen individuele en collectieve opvolging (pffi.001): verhoorders met individuele opvolging namen een meer respectvol verhoor af dan verhoorders met collectieve opvolging. Hetzelfde geldt voor de groepen individuele en geen opvolging (pffi.004): verhoorders met individuele opvolging namen een meer respectvol verhoor af dan verhoorders zonder opvolging. Deze significante verschillen tussen de groepen zijn in tabel 3 in kleur weergegeven.

Men stelt dus vast dat verhoorders met individuele opvolging het basisprincipe 'respectvol' beter toepasten dan verhoorders met collectieve opvolging en zonder opvolging. Dit ligt in de lijn van de verwachtingen. Daarnaast is vastgesteld dat er geen significant verschil is tussen de groepen collectieve opvolging en geen opvolging. Men verwachtte echter dat collectieve opvolging beter zou scoren dan geen opvolging, omdat zij feedback krijgen over hun werk. Een verklaring kan de huidige invulling van de terugkomdagen zijn. Niet alle verhoorders krijgen namelijk feedback over hun eigen al dan niet respectvolle manier van verhoren. Het is mogelijk dat de verhoorders hun eigen gedrag niet spiegelen aan dat van de verhoorder van wie een videocassette wordt besproken en van zichzelf denken dat ze respectvol verhoren, terwijl dit niet het geval is. Dit basisprincipe is blijkbaar een element waar men meer aan moet werken of meer aan moet herinnerd worden om dit onder de knie te krijgen.

TABEL 4: TOEPASSING BASISPRINCIPE NIET-SUGGESTIEF VERHOOR VOLGENS TYPE OPVOLGING

type opvolging	collectief (n=20)	individueel (n=20)	geen (n=17)
	% freq	% freq	% freq
niet-suggestief verhoor			
hoofdzakelijk wel	50% (10)	60% (12)	58.8% (10)
eerder wel	30% (6)	35% (7)	23.5% (4)
eerder niet	15% (3)	5% (1)	17.6% (3)
hoofdzakelijk niet	5% (1)	0% (0)	0% (0)

In *tabel 4* ziet men de verdeling van de toepassing van een *niet-suggestief* verhoor door de drie deelgroepen in de steekproef. Er werd geen significant verschil vastgesteld tussen de drie groepen (pffi.633).

TABEL 5: TOEPASSING BASISPRINCIPE STAPSGEWIJS VERHOOR VOLGENS TYPE OPVOLGING

type opvolging	collectief (n=20)	individueel (n=20)	geen (n=17)
	% freq	% freq	% freq
stapsgewijs			
hoofdzakelijk wel	25% (5)	25% (5)	17.6% (3)
eerder wel	30% (6)	45% (9)	35.3% (6)
eerder niet	35% (7)	0% (0)	29.4% (5)
hoofdzakelijk niet	5% (1)	0% (0)	0% (0)
aangepast aan het kind	5% (1)	30% (6)	17.6% (3)

Tabel 5 geeft de verdeling van het afnemen van een *stapsgewijs* verhoor door de drie deelgroepen in de steekproef weer. Er werd geen significant verschil vastgesteld tussen de drie groepen (pffi.844).

4.3 Invloed van aangeleerde verhoortechnieken op de kwaliteit van het verhoor

In de steekproef werden een aantal mogelijke verbanden tussen variabelen nagegaan. Hier worden drie belangrijke en opvallende resultaten weergegeven.

Er is een significante positieve samenhang⁴⁰ tussen de totale duur van het verhoor en de duur van fase 3 'de vraagstelling' ($r = .889$, $p < .01$).

Men stelt ook vast dat er een significante positieve samenhang is tussen de duur van het zuivere vrij verhaal van de minderjarige en de hoeveelheid spontane informatie die men verkrijgt in dat vrije verhaal ($\rho = .578$, $p < .01$).

Er is een significante negatieve samenhang tussen de duur van het zuivere vrije verhaal van de minderjarige en de mate van suggestiviteit van het verhoor ($\rho = -.360$, $p < .01$).

De positieve samenhang tussen de duur van het totale verhoor en de duur van fase 3 (de vraagstelling) is opvallend. Dit kan erop wijzen dat de duur van het totale verhoor vooral bepaald wordt door de duur van de vraagstelling en niet bijvoorbeeld door de duur van het vrije verhaal van de minderjarige, terwijl dit toch een belangrijke stap is in het verhoor.

De positieve samenhang tussen de duur van het zuiver vrij verhaal en de hoeveelheid spontaan verkregen informatie, lijkt op het eerste zicht niet verwonderlijk, maar is wel een belangrijke vaststelling. Het is duidelijk niet zo dat minderjarigen in één zin zeggen wie wat waar hoe en wanneer gedaan heeft. Investeren in het vrije verhaal heeft dus goede resultaten. Hiermee wordt opnieuw aangetoond dat het belangrijk is dat de verhoorder de minderjarige niet onderbreekt in zijn vrij verhaal, om hem zo de kans te geven te vertellen wat hij zou willen/kunnen vertellen.

Een mogelijke hypothese om de negatieve samenhang tussen de mate van suggestiviteit van het verhoor en de duur van het zuiver vrij verhaal te verklaren, is de vol-

⁴⁰ Een positieve samenhang geeft aan dat een hoge mate van de ene variabele samenhangt met een hoge mate van de andere variabele.

gende: wanneer het vrije verhaal langer duurt, bestaat de kans dat de verhoorder meer informatie heeft verkregen. Hierdoor kunnen de feiten die de verhoorder al kende uit het dossier reeds aangehaald zijn door de minderjarige. Daardoor zou hij minder suggesties 'moeten' maken om zijn dossierkennis aan te vullen en wordt het verhoor minder suggestief.

5. AANBEVELINGEN UIT HET ONDERZOEK

Voor dit onderzoek zijn 57 videocassettes van verhoren van 48 verschillende verhoorders bekeken aan de hand van een ontwikkeld observatieschema. Een belangrijke vaststelling van dit onderzoek is dat de opleiding TAM er in slaagt om de verhoorders bij te brengen dat zij volgens de drie basisprincipes moeten verhoren. Men kan geen uitspraak doen over de bekomen percentages, maar men heeft wel kunnen vaststellen dat in geen enkel geobserveerd verhoor alledrie de basisprincipes met de voeten getreden werden en dit is een belangrijk gegeven voor de evaluatie van de opleiding TAM. Uit dit onderzoek blijkt dat deze opleiding er voldoende in slaagt om kapstukken aan de verhoorders aan te reiken, die zij in de praktijk moeten gebruiken. Toch zijn er een aantal tekortkomingen. Zo vergeten de verhoorders bijna systematisch een synthese te maken van het vrije verhaal, stimuleren zij dit nog te weinig, zouden ze meer aandacht moeten besteden aan de vraagstelling,... Dit zijn echter punten die op te vangen zijn door de opvolging.

Er moet opgemerkt worden dat de twee criteria die gehanteerd werden voor dit onderzoek om verhoren te selecteren niet streng te noemen zijn. De leeftijdscategorie van zeven tot vijftien jaar is een uitgebreide categorie en het criterium van minstens het tweede verhoor na de opleiding verlangt ook niet dat de verhoorders veel verhoren afnemen. Toch zijn hierdoor 57 verhoren geselecteerd die uitgevoerd zijn door slechts 48 verschillende verhoorders. Dit alles wil zeggen dat er in de netwerken in Vlaanderen verhoorders zijn die na hun opleiding slechts één of zelfs geen verhoor hebben uitgevoerd. Deze situatie is niet bevorderlijk voor de toepassing van de aangeleerde inzichten en vaardigheden in de praktijk en leidt er toe dat de verhoorders weinig tot geen ervaring of expertise kunnen opbouwen, waardoor blijvende effecten van opleiding of opvolging twijfelachtig worden. Men kan zich dan ook de vraag stellen of er momenteel niet te veel verhoorders van minderjarigen zijn opgeleid.

Toch kreeg men door de vergelijking van de drie groepen inzake opvolging een indicatie van hoe verhoren van minderjarigen in de praktijk verlopen en in welke mate er verschillen zijn tussen de verhoren uitgevoerd door de verhoorders uit de verschillende deelgroepen. De verschillende types opvolging hebben enkel invloed op de uiteindelijke kwaliteit van het verhoor⁴¹ van een minderjarige voor wat het basisprincipe 'respectvol' betreft. Om een respectvoller verhoor af te nemen, is het blijkbaar wenselijk dat de verhoorder persoonlijk met zijn verhoor wordt geconfronteerd en dat dit besproken wordt. Individuele opvolging biedt hier dus een meerwaarde.

Uit de resultaten komt ook naar voor dat verhoorders met collectieve opvolging vaak niet beter scoren dan verhoorders zonder opvolging. Hieruit kan men concluderen dat collectieve opvolging in de huidige vorm weinig bijbrengt aan de verhoorders. Op een terugkomdag krijgen de verhoorders namelijk niet alleen goed uitgevoerde verhoren te zien, maar ook verhoren waarbij de basisprincipes respectvol en niet-suggestief

⁴¹ Kwaliteit van het verhoor is te verstaan als een voldoende toepassing van alle aangeleerde vaardigheden en inzichten uit de opleiding TAM.

onvoldoende worden toegepast. Het is mogelijk dat de verhoorders deze aspecten uit die verhoren (on)bewust overnemen, omdat zij dit gezien hebben als een 'voorbeeld'. De huidige organisatie van de terugkomdagen schiet te kort om elke verhoorder persoonlijk te wijzen op deze verbeterpunten. Daarom is het wenselijk om het concept collectieve opvolging te hertekenen⁴².

BIJLAGE

- Gehanteerde definities
 - Verhoor van een minderjarige
een audiovisueel verhoor van een minderjarige die slachtoffer of getuige is van een misdrijf uit de lijst van art. 91bis Sw., uitgevoerd door een politieambtenaar die geslaagd is in de opleiding TAM, de verhoorder⁴³.
 - Respectvol
rekening houden met de wensen en het ritme van de minderjarige⁴⁴.
 - Niet-suggestief
de antwoorden van de minderjarige niet sturen in een bepaalde richting⁴⁵.
 - Stapsgewijs
de structuur van het verhoor: twaalf stappen verdeeld over vier fasen. Deze stappen zijn: presenteren van materiaal en personen, presenteren van de wettelijke bepalingen, het kind zich laten voorstellen, afspraken maken met het kind, uitnodigen tot vrij verhaal, stimuleren van het vrij verhaal, synthetiseren van het vrij verhaal, verduidelijken van de verkregen informatie, uitdiepen van de verkregen informatie, verifiëren van bijkomende dossierelementen, formuleren van wettelijke bepalingen en het bedanken⁴⁶.
 - Opleiding TAM
de opleiding 'Techniek Audiovisueel verhoor Minderjarigen' gecoördineerd door de cel verhoor van minderjarigen van GWSC en onderwezen in de regionale politieopleidingscentra door docenten 'verhoor van minderjarigen'⁴⁷.
 - Verhoorder
een geselecteerde politieambtenaar die de opleiding TAM heeft gevolgd, geslaagd is en op geregelde tijdstippen een voortgezette opleiding geniet⁴⁸.
 - Collectieve opvolging
een terugkomdag voor verhoorders van een netwerk, die driemaal per jaar wordt georganiseerd. Hierbij bespreekt men gezamenlijk verhoren van minderjarigen, uitgevoerd door leden van het netwerk, om na te gaan of in de verhoren

⁴² Ook de cel verhoor van minderjarigen van GWSC is deze mening toegedaan.

⁴³ Art. 92 en 93 Sw.; M.O. van 16 juli 2001 over de audiovisuele opname van het verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen van misdrijven.

⁴⁴ DGJ/DJG/GWSC, *Audiovisueel verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen van misdrijven: document bestemd voor de verhoorders*, intern document, 4.

⁴⁵ DGJ/DJG/GWSC, *Audiovisueel verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen van misdrijven: document bestemd voor de verhoorders*, intern document, 4.

⁴⁶ M.O. van 16 juli 2001 over de audiovisuele opname van het verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen van misdrijven; DGJ/DJG/GWSC, *Audiovisueel verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen van misdrijven: document bestemd voor de verhoorders*, intern document, 14-34.

⁴⁷ Ministeriële richtlijn van 20 februari 2002 tot regeling van de taakverdeling, de samenwerking, de coördinatie en de integratie tussen de lokale en de federale politie inzake de opdrachten van gerechtelijke politie, B.S., 1 maart 2002.

⁴⁸ M.O. 16 juli 2001 over de audiovisuele opname van het verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen van misdrijven

de basisprincipes zijn toegepast, wat voor verbetering vatbaar is, hoe een concrete situatie tijdens een verhoor anders zou kunnen worden aangepakt, ...

- Individuele opvolging
het geven van individuele feedback door een docent aan elke verhoorder van een netwerk over een verhoor van een minderjarige dat hij heeft afgenomen. Hierbij bespreekt de docent met de verhoorder of in het verhoor de basisprincipes zijn toegepast, wat voor verbetering vatbaar is, hoe een concrete situatie tijdens het verhoor anders zou kunnen worden aangepakt,...
 - Geen opvolging
wanneer een netwerk van verhoorders noch collectieve noch individuele opvolging krijgen.
 - Aangeleerde communicatievaardigheden
de niet-selectieve luistervaardigheden zoals non-verbaal gedrag, kleine aanmoedigingen, letterlijke herhalingen, hantering van stiltes en respect tonen, en de selectieve luistervaardigheden zoals het stellen van vragen die begrijpbaar zijn voor het kind, parafraseren en gevoelsreflectie⁴⁹.
 - Aangeleerde verhoortechnieken
de minderjarige laten wennen aan de gesprekstechniek, het maken van een aantal afspraken met de minderjarige, het uitnodigen tot het vrij verhaal en dit verder stimuleren, het synthetiseren van wat de minderjarige zegt, manieren van verduidelijking en uitdieping van het vrij verhaal en de wijze van bevraging van andere elementen⁵⁰.
 - Kwaliteit van het verhoor
af te leiden uit het totaalbeeld dat men gekregen heeft van de toepassing van de basisprincipes, van de toepassing van de aangeleerde communicatievaardigheden en van de toepassing van de aangeleerde verhoortechnieken.
- Gehanteerde afkortingen
DGJ Algemene Directie Gerechtelijke Politie
DJG Directie van beleid, beheer en ontwikkeling inzake gerechtelijke politie
GWSC Dienst Gedragswetenschappen van de Federale Politie
Sv. Wetboek van Strafvordering
Sw. Strafwetboek
TAM Techniek Audiovisueel verhoor Minderjarigen

⁴⁹ DGJ/DJG/GWSC, *Module communicatie: luistervaardigheden*, intern document, 4-14.

⁵⁰ DGJ/DJG/GWSC, *Audiovisueel verhoor van minderjarige slachtoffers of getuigen van misdrijven: document bestemd voor de verhoorders*, intern document, 16-31.